

Artur Pawłowski
(Politechnika Lubelska)

Zasada, czy zasady, zrównoważonego rozwoju?

Wprowadzenie

Choć dyskusja o zrównoważoności jako takiej ma bardzo długą tradycję, jednak w przypadku rozwoju zrównoważonego jej właściwy początek miał miejsce stosunkowo niedawno. Punktem przełomowym był raport ONZ „Nasza wspólna przyszłość” z 1987 r., w którym wprowadzono zasadę rozwoju zrównoważonego. Dziś, niemal 30 lat później, koncepcja rozwoju zrównoważonego stanowi jedną z najczęściej dyskutowanych idei współczesnego świata, bardzo mocno podkreśloną w dokumentach ONZ i prawodawstwie Unii Europejskiej. Pojawia się coraz więcej definicji rozwoju zrównoważonego, publikowane są nowe zbiory zasad, strategie, zarazem nadal wiele kwestii teoretycznych nie zostało w satysfakcjonujący sposób rozstrzygniętych. Istotne problemy można napotkać już nawet na poziomie definiowania tej nowej wizji rozwoju.

Definicja rozwoju zrównoważonego

Obecnie w literaturze można odnaleźć już setki definicji rozwoju zrównoważonego koncepcji. W swojej pracy *Rozwój zrównoważony – idea, filozofia, praktyka* z 2008 r. przedstawiłem 50 takich definicji¹. Szczególną uwagę warto zwrócić na te propozycje, które uwzględniają szerszy kontekst:

- określenie rozwoju zrównoważonego jako integracji ładów (T. Borys),
- wskazanie jako celu rozwoju zrównoważonego samodoskonalenia jednostki, a nie rozwoju cywilizacyjnego (M.K. Byrski, R. Constanza),
- postulatu ponownego zdefiniowania relacji pomiędzy człowiekiem a naturą (C. Cuello Nieto, A. Papuziński),
- uwzględnienie w definicji uwarunkowań etycznych nie tylko w kontekście zasady sprawiedliwości międzygeneracyjnej (m.in. C. Cuello Nieto, K. Dubel, D. Szaniawska, A.R. Szaniawski), ponadto wyróżnienie w grupie systemów związanych z tym rozwojem także systemu etycznego (E. Barbier) oraz pojmowanie rozwoju zrównoważonego

¹ A. Pawłowski, *Rozwój zrównoważony – idea, filozofia, praktyka*, Lublin 2008, s. 81-90.

jako idei nie tylko społecznej, ale i filozoficznej (B. Poskrobko).

Mimo tej pozornej różnorodności aspekt definicyjny rozwoju zrównoważonego nie jest jednak skazany na porażkę. Definicji jest wprawdzie wiele, ale tylko jedna jest powszechnie przyjęta – to tzw. zasada zrównoważonego rozwoju (Sustainable Development Principle) przyjęta w wspomnianym już raporcie ONZ „Nasza wspólna przyszłość” z 1987 r. Głosi ona, że „rozwój zrównoważony to taki typ rozwoju, który zaspokaja terażniejsze potrzeby, nie zagrażając zdolności przyszłych pokoleń do zaspokajania własnych potrzeb”². To ogólne sformułowanie stało się punktem wyjścia w tworzeniu konkretnych programów działań i zostało mocno nagłośnione, szczególnie po Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro (to właśnie wtedy przyjęto globalny program działań o nazwie „Agenda 21”). Mówiąc o ludzkich potrzebach uwzględniono w nich nie tylko aspekty środowiskowe, ale także kwestie ekonomiczne i społeczne.

W swoich pracach³ proponuję rozszerzenie tej listy o kilka innych grup, a także ich hierarchizację – uwzględniającą trzy poziomy (por. tab. 1).

Poziom I		Plaszczyzna etyczna	
Poziom II	Plaszczyzna ekologiczna	Plaszczyzna społeczna	Plaszczyzna ekonomiczna
Poziom III	Plaszczyzna techniczna	Plaszczyzna prawna	Plaszczyzna polityczna

Poziom pierwszy, będący podstawą dla pozostałych, to refleksja etyczna. Jest to wszak całkowicie odmienna sytuacja, jeżeli człowiek podejmuje jakieś decyzje, ponieważ wynikają one z jego własnych przekonań i przyjmowanego systemu wartości, a zupełnie inna, gdy decyzja uwarunkowana jest jedynie nakazami i zakazami obowiązującego systemu prawnego. To właśnie etyczne uzasadnienie ważnych pytań: jakie wartości należy przyjąć, czy też: dlaczego należy postępować tak, a nie inaczej – stanowi „fundament” ludzkiego działania, a zarazem fundament dyskusji o rozwoju zrównoważonym. Należy tu podkreślić, że powszechnie cytowana zasada tego rozwoju, umieszczająca dyskusję w kontekście praw obecnych i przyszłych pokoleń, ma charakter imperatywu o etycznym właśnie charakterze. Jest on przedmiotem filozoficznej dyskusji zarówno w gronie antropocentrystów, jak i biocentrystów. Poziom drugi to traktowane równorzędnie kwestie ekologiczne, społeczne i ekonomiczne. Poziom trzeci, równie istotny, wypełnia analiza zagadnień szczegółowych: technicznych, prawnych i politycznych.

Tradycyjna dyskusja wokół rozwoju zrównoważonego koncentruje się na poziomie drugim. Bez zakorzenienia w etyce (poziom pierwszy) będzie ona jednak niepełna. Natomiast bez poziomu trzeciego naszej uwadze mogą umknąć konkretne rozwiązania praktyczne.

² WCED, *Our Common Future*, New York 1987, s. 43.

³ A. Pawłowski, *Sustainable Development as a Civilizational Revolution. Multidisciplinary Approach to the Challenges of the 21st Century*, Oxford 2011, s. 45-46.

Rozwój trwały czy zrównoważony?

Koncepcję rozwoju zrównoważonego wprowadzono w literaturze anglojęzycznej. Przyjęty w niej termin *sustainable development* jest jednak wieloznaczny.

W Polsce przyjęto kilka wersji tego pojęcia, oprócz rozwoju zrównoważonego, rozwój trwały, samopodtrzymujący się, czy też ekorozwój⁴. W niektórych opracowaniach terminy te traktuje się jako równoważne i wymienne, w innych wyraźnie rozdziela i przyporządkowuje węższym grupom problematycznym. Uwzględniając jednak wszystkie płaszczyzny rozwoju zrównoważonego, można powiedzieć, że dyskutowany typ rozwoju jest w istocie zarówno zrównoważony, samopodtrzymujący się, jak i trwały.

Zrównoważoność wyraża się m.in. w aspekcie strukturalnym danego systemu i oznacza osiągnięcia stanu równowagi pomiędzy jego poszczególnymi elementami, a więc np. działania podejmowane w ramach poszczególnych płaszczyzn rozwoju zrównoważonego nie mogą prowadzić do degradacji systemu biospołecznego.

W przypadku trwałości jej główną cechą jest aspekt czasu. Jeżeli dany system funkcjonował już w przeszłości, działa obecnie i nic nie wskazuje, aby mógł zostać uszkodzony – oznacza to, że jest on trwały w czasie. Czas to także istotny czynnik w kontekście konsekwencji zniszczeń dokonywanych przez człowieka w przyrodzie. W niektórych przypadkach są one widoczne niemal natychmiast, jednak często – szczególnie w aspekcie zdrowotnym – stają się one możliwe do zaobserwowania dopiero po dłuższym okresie tzw. „uśpienia”. Należy jednak podkreślić, że nie każdy rozwój trwały musi być zarazem zrównoważony⁵, trwała może być bowiem także tendencja negatywna.

Z kolei samopodtrzymywanie się rozwoju związane jest z dynamizmem życia. To zabezpieczenie rezerw (m.in. energetycznych), które umożliwiają nie tylko podtrzymanie stanu obecnego, ale również zmierzenie się z nowymi wyzwaniami, a także ułatwiają kreatywność, czyli tworzenie bodźców dla dalszego rozwoju.

Natomiast węższym znaczeniowo terminem jest „ekorozwój”. Przedrostek eko- wskazuje na jednoznaczne powiązanie jedynie z płaszczyzną ekologiczną dyskutowanej problematyki. Zarazem słowo „ekologia” używane jest obecnie w tak wielu znaczeniach (mówi się nawet o ekologicznym trybie życia), że odniesienie go również do rozwoju zrównoważonego wydaje się być dopuszczalne.

Najczęściej jednak mówi się o rozwoju zrównoważonym – i taki właśnie termin znalazł się w Konstytucji i w polskim prawodawstwie.

Zasady rozwoju zrównoważonego

Wokół rozwoju zrównoważonego powstało wiele zasad normatywnych, które tworzą zbiór cech konstytucyjnych tej koncepcji⁶. Część z nich podejmuje problema-

⁴ Por. G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony, idee, efekty, kontrowersje*, Toruń 2005, s. 46-56; G. Dobrzański, *Dylematy trwałego rozwoju*, [w:] *Sterowanie ekorozwojem, tom I: teoretyczne aspekty ekorozwoju*, red. B. Poskrobko, Białystok 1998, s. 158-159; T. Borys, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Warszawa, Białystok 2005, s. 43-46; S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju*, Lublin 2005, s. 49.

⁵ T. Borys, dz. cyt., s. 69-70.

⁶ Por. T. Borys, *Rola zasad w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Zarządzanie jakością i środowiskiem, t. 1*, red. T. Borys, Z. Przybyła, Jelenia Góra 2003, s. 115-129; A. Skowroński, *Ekofilozoficzny wymiar koncepcji*

tykę szczegółową (jak np. „Zasady odpowiedzialnego biznesu”⁷), ale większość z nich odnosi się ogólnie do całości zagadnień związanych z rozwojem zrównoważonym.

Najbardziej znany zbiór zasad zrównoważonego rozwoju sformułowany w „Deklaracji z Rio” z 1992 r. Jego szczególna rola polega na tym, że został on ogłoszony na forum ONZ, a więc tej samej organizacji, która w 1987 r. zaproponowała powszechnie dziś przyjętą zasadę zrównoważonego rozwoju. Ponadto przygotowano ją na wczesnym etapie formułowania tej koncepcji, nadal stanowi więc punkt odniesienia dla następnych strategii i opracowań. Wystarczy wspomnieć, że gdy w 2002 r. odbył się w Johannesburgu następny Szczyt Ziemi, to w kolejnej Deklaracji już w punkcie 1 potwierdzono dalszą wolę wprowadzania rozwoju zrównoważonego, a w punkcie 8 skonkretyzowano, że chodzi tu o zasady z Rio. Zostały one zebrane w tabeli 2.

Tabela 2. Omówienie zasad „Deklaracji z Rio w sprawie środowiska i rozwoju” przyjętych podczas Szczytu Ziemi ONZ „Środowisko i Rozwój” w czerwcu 1992 r.

Zasada	Treść
Preambuła	Potwierdza znaczenie Deklaracji Sztokholmskiej z 1972 r., sugerując jednak konieczność jej rozszerzenia. Za cel Deklaracji z Rio uznano ustanowienie nowego i sprawiedliwego światowego partnerstwa poprzez stworzenie nowych form współpracy na poziomie państw, narodów, a także podstawowych grup społecznych. Partnerstwo to ma być oparte na międzynarodowych porozumieniach służących zachowaniu integralności światowego systemu środowiska i rozwoju.
Zasada 1	Zapewnia o szczególnej roli istot ludzkich w procesie wprowadzania zrównoważonego rozwoju. Potwierdza także prawa ludzi do zdrowego i twórczego życia w harmonii z przyrodą.
Zasada 2	Przyznaje państwom prawa do korzystania z własnych zasobów naturalnych, zastrzegając jednak, aby działania te nie powodowały szkód środowiskowych na terytoriach innych państw.
Zasada 3	Stwierdza, że prawo do rozwoju musi być tak wypełnione, aby sprawiedliwie połączyć tak rozwojowe, jak i środowiskowe potrzeby obecnych i przyszłych pokoleń.
Zasada 4	Podkreśla, że ochrona środowiska stanowi integralną część procesu rozwoju zrównoważonego, który bez niej nie może być osiągnięty.
Zasada 5	Domaga się wykorzenienia nędzy i stwierdza, że jest to niezbędny wymóg zrównoważonego rozwoju. W realizacji tego celu mają uczestniczyć wszyscy ludzie i wszystkie państwa.
Zasada 6	Zaznacza, że działania na rzecz ochrony środowiska i rozwoju powinny uwzględniać interesy wszystkich krajów, a w szczególności najbardziej ubogich.
Zasada 7	Potwierdza wspólną odpowiedzialność wszystkich państw za degradację środowiska. Wszystkie kraje powinny podjąć współpracę na rzecz ochrony środowiska. Ponadto zasada ta podkreśla, że odpowiedzialność za Ziemię jest zróżnicowana, gdyż zróżnicowany jest także wpływ, jaki na światowy ekosystem wywierają poszczególne państwa.

cji zrównoważonego rozwoju, [w:] *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne zrównoważonego rozwoju*, Monografie Komitetu Inżynierii Środowiska PAN, vol. 26, red. A. Pawłowski, Lublin 2004, s. 140-141; G. Zabłocki, dz. cyt., s. 39-45.

⁷ B. Rok, *Odpowiedzialny biznes w nieodpowiedzialnym świecie*, Warszawa 2004, s. 18-19.

Zasada 8	Wskazuje na powiązanie rozwoju zrównoważonego z problematyką jakości życia. Barrierami koniecznymi do przezwyciężenia na drodze do osiągnięcia wyższego jej poziomu są: nadmierna konsumpcja, niezrównoważony system produkcji, a także nadmierny wzrost liczebności populacji.
Zasada 9	Ukazuje znaczenie transferu naukowego i technologicznego dla budowania zrównoważonego rozwoju.
Zasada 10	Narzuca obowiązek przyjęcie przez władze publiczne zapewnienia każdej jednostce dostępu do informacji odnoszących się do środowiska (a także dostępu do środków prawnych i administracyjnych). Jest to także postulat jak najszerszego włączenia w procesy decyzyjne społeczeństw i wszystkich zainteresowanych obywateli.
Zasada 11	Domaga się przyjęcia efektywnego prawa środowiskowego. Ustalone w jego ramach standardy nie mogą przy tym przyczyniać się do powstawania niesprawiedliwych kosztów ekonomicznych w innych krajach (w szczególności w krajach rozwijających się).
Zasada 12	Stwierdza, że konieczna jest współpraca poszczególnych krajów w celu promowania wspierającego i otwartego międzynarodowego systemu ekonomicznego, który ma prowadzić zarówno w kierunku wzrostu gospodarczego, jak i lepszego rozwiązywania problemów odnoszących się do degradacji środowiska.
Zasada 13	Podnosi kwestię znaczenia tak prawa międzynarodowego, jak i krajowego w kontekście odpowiedzialności i odszkodowań dla ofiar degradacji środowiska.
Zasada 14	Odnosi się do zapobiegania transferowi substancji szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzkiego na terytorium innych krajów.
Zasada 15	Postuluje przyjęcie zapobiegawczego podejścia do ochrony środowiska, szczególnie w aspekcie działań mogących przynieść poważne (lub wręcz nieodwracalne) szkody. Brak pewności naukowej nie jest w tych przypadkach wystarczającą przesłanką dla opóźniania działań zaradczych.
Zasada 16	Zaznacza, że narodowe władze powinny odnośnie kosztów zapobiegania degradacji środowiska promować wewnętrzne sposoby zdobywania niezbędnych środków. Wskazuje się zarazem na zasadę „zanieczyszczający płaci”.
Zasada 17	Domaga się stosowania przez kompetentne władze narodowe ocen oddziaływania na środowisko wobec aktywności, które mogą wywierać na nie znaczący, niekorzystny wpływ.
Zasada 18	Domaga się, aby w przypadku katastrofy (lub innego niebezpieczeństwa) poszczególne państwa natychmiast przekazywały informację innym krajom, które mogą odnieść w wyniku tych zdarzeń szkodę.
Zasada 19	Podnosi kwestię obowiązku przekazywania informacji (już na wczesnym etapie) o działaniach, które mogą mieć niekorzystne skutki wykraczające poza terytorium kraju podejmującego te działania.
Zasada 20	Potwierdza, że kobiety odgrywają istotną rolę w zarządzaniu środowiskiem i rozwoju.
Zasada 21	Zwraca uwagę na ludzi młodych, których twórczość i ideały mogą odegrać ważną rolę w budowaniu światowego partnerstwa.
Zasada 22	Postuluje konieczność podtrzymywania tożsamości i kultury społeczności lokalnych, których wiedza i tradycja mają wpływ na zarządzanie środowiskiem i rozwój.

Zasada 23	Ukazuje, że środowisko powinno być chronione we wszystkich krajach, niezależnie od uwarunkowań politycznych.
Zasada 24	Zwraca uwagę, że działania wojenne zawsze prowadzą do niszczenia środowiska i nie są możliwe do pogodzenia ze zrównoważonym rozwojem.
Zasada 25	Stwierdza, że pokój, rozwój i ochrona środowiska są współzależne i nierozdzielne.
Zasada 26	Zaznacza, że państwa powinny rozwiązywać środowiskowe kwestie sporne na drodze pokojowej, w oparciu Kartę Narodów Zjednoczonych.
Zasada 27	Zawiera ogólny postulat konieczności współpracy międzynarodowej w celu wypełniania wszystkich zawartych w Deklaracji zasad i takiego rozwijania prawa międzynarodowego, które służyłoby wprowadzaniu rozwoju zrównoważonego.

Źródło: polska wersja dokumentu, [w:] S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju*, Lublin 2005, s. 552-554.

„Deklaracja z Rio” umieszcza dyskusję w kontekście zacieśniania szerokiej współpracy międzynarodowej, prowadzonej na forum ONZ. Jest to słuszne podejście, gdyż globalne problemy środowiskowe nie są możliwe do rozwiązania w ramach danego kraju, czy nawet grupy krajów. Ta współpraca oznaczać ma nie tylko przyjmowanie wspólnych rozwiązań prawnych, ale zarazem wspomóc wolny transfer nauki i technologii, które we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju mogą okazać się potrzebne.

Deklaracja zawiera także pewne założenia etyczne. Zasada 3 stanowi powtórzenie ogólnego sformułowania rozwoju zrównoważonego z raportu „Nasza Wspólna Przyszłość”, a więc potwierdza istotne znaczenie zasady sprawiedliwości wewnątrz- i międzygeneracyjnej. Zasada 1 wskazuje na szczególną rolę istot ludzkich we wdrażaniu diskutowanej drogi rozwoju. Dokument wprowadza także pojęcie odpowiedzialności w aspekcie międzynarodowym (Zasada 7) i indywidualnym (Zasada 8, kwestia konsumpcjonizmu oraz ogólniejsze pojęcie jakości życia).

„Deklaracja z Rio”, choć najważniejsza, nie wyczerpuje zbiorów praw normatywnych, które są proponowane w odniesieniu do wprowadzania rozwoju zrównoważonego. Wskażmy jeszcze na trzy wybrane propozycje:

- „Kartę Ziemi” z 2000 r. (4 grupy problematyczne i 16 zasad),
- „Założenia ery ekologicznej” prof. S. Kozłowskiego (12 zasad),
- oraz zasady przyjęte w polskich „Politykach ekologicznych państwa” (począwszy od 2000 r., gdy przyjęto 12 zasad).

Tabela 3. podsumowuje dyskusję prowadzoną wokół „Karty Ziemi”, nadzorowaną przez niezależną komisję (World Charter Commission), a w ostatecznej formie przyjętą przez wiele ważnych organizacji, w tym ONZ.

Tabela 3Karta Ziemi z 2000 r.	
Lp.	Zasada
	<p>Preambuła</p> <p>Karta Ziemi odnosi się do zagrożeń dla różnorodności form życia i kultur ludzkich, które powinny podlegać ochronie. Celem jest powstanie odpowiedzialnego i zrównoważonego społeczeństwa już teraz, dla dobra przyszłych pokoleń.</p>

Grupa: Szacunek i ochrona dla życia i jego bioróżnorodności	
1.	Respektowanie Ziemi i wszelkiego życia. Wszystkie istoty żywe posiadają wewnętrzną wartość, niezależnie od ich użyteczności dla ludzi.
2.	Dbanie o Ziemię, rosnąca wiedza i siła człowieka pociągą za sobą konieczność przyjęcia odpowiedzialności za wprowadzanie wspólnego dobra.
3.	Budowanie demokratycznych społeczeństw, które są sprawiedliwe (społecznie i ekonomicznie), zaangażowane, zrównoważone i pokojowe.
4.	Zabezpieczenie piękna Ziemi.
Grupa: Ochrona i odtwarzanie integralności ziemskich systemów ekologicznych	
5.	Chronienie i restauracja integralności ekosystemów Ziemi, ze zwróceniem szczególnej uwagi na bioróżnorodność i procesy naturalne podtrzymujące życie.
6.	Zapobieganie powstawaniu szkód – to najlepsza metoda dla ochrony środowiska. Gdy wiedza jest ograniczona, należy wprowadzać właściwe podejście zapobiegawcze i powstrzymać się od potencjalnie niebezpiecznego działania.
7.	Wprowadzanie wzorców produkcji i konsumpcji, które nie zagrażają możliwościom regeneracyjnym Ziemi i zabezpieczają prawa człowieka, a także pomyślność społeczeństw.
8.	Wsparcie badań nad ekologiczną zrównoważonością i wprowadzenie wolnej międzynarodowej wymiany niezbędnej wiedzy i technologii.
Grupa: Sprawiedliwość ekonomiczna i społeczna	
9.	Zwalczenie biedy jako imperatyw etyczny, społeczny i środowiskowy.
10.	Zapewnienie, że instytucje i działania o charakterze ekonomicznym na wszystkich poziomach wspierają rozwój człowieka w sprawiedliwy i zrównoważony sposób.
11.	Potwierdzenie, że równość płci jest zasadniczym warunkiem zrównoważonego rozwoju.
12.	Równy udział wszystkich (niezależnie od rasy, płci, wyznawanej religii) w dostępie do zasobów naturalnych i zdrowego środowiska.
Lp.	Zasada
Grupa: Demokracja, zapobieganie przemocy, promocja tolerancji i pokoju	
13.	Wzmocnienie procesów demokratycznych, dających ludziom możliwość efektywnego uczestniczenia w podejmowaniu decyzji we wszystkich sektorach społeczeństwa.
14.	Rozwijanie i wprowadzanie wartości i umiejętności, które promują zrównoważone modele życia i chronią środowisko.
15.	Traktowanie wszystkich stworzeń ze współczuciem i ich ochrona przed okrucieństwem i bezpodstawną destrukcją.
16.	Promowanie pozbawionej przemocy kultury tolerancji i pokoju.

Źródło: Strona internetowa Inicjatywy na rzecz Karty Ziemi, <http://www.earthcharter.org>.

Zasady Karty zasadniczo są zgodne z „Deklaracją z Rio”. Warto jednak szczególnie wyróżnić zasadę 7, w której pojawia się ważne sformułowanie „imperatyw etyczny”. Co ciekawe, umieszczono go jedynie w kontekście zwalczania biedy.

Inną argumentację przyjmuje się w polskich opracowaniach odnoszących się do zasad zrównoważonego rozwoju. Wyróżniają się tu ogólne założenia ery ekologicznej (por. tabela 4), dyskutowane z perspektywy uwarunkowań ekorozwoju, a ogłoszone przez prof. Stefana Kozłowskiego tuż co po zakończeniu Szczytu Ziemi ONZ w 1992 r.

Tabela 4. Założenia ery ekologicznej

Lp.	Reguła
1.	Uznanie rozwoju psychicznego (a nie materialnego) człowieka za główny cel życia.
2.	Określenie nieprzekraczalnego poziomu zaspokajania własnych potrzeb materialnych, a więc odwrócenie negatywnego trendu ciągle rosnącej konsumpcji.
3.	Przyjęcie przeciętnej dzietności w rodzinie na dwoje dzieci.
4.	Zaakceptowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju.
5.	Dążenie do ochrony głównych ekosystemów Ziemi.
6.	Opanowanie wiedzy o zarządzaniu zasobami przyrody tak, aby powstrzymać degradację środowiska.
7.	Przyjęcie koncepcji wspierającego otwartego systemu ekonomicznego (w miejsce bezwzględnej dążenia do zysku partner silniejszy wspierałby słabszego).
8.	Przyjęcie zasady sprawiedliwego handlu i oparcie się na optymalnej dystrybucji dóbr w skali światowej.
9.	Opodatkowanie krajów uprzemysłowionych na rzecz państw rozwijających się.
10.	Przyjęcie obowiązku kreowania narodowych polityk ekologicznych.
11.	Rozwijanie praw i aktywności obywateli, tak aby włączyć ich w procesy decyzyjne.
12.	Tworzenie nowych proekologicznych struktur organizacyjnych, w tym m.in.: Światowej Policji Ekologicznej, Światowego Trybunału Ekologicznego, Światowego Banku Ekologicznego i pozarządowej Rady Ziemi.

Źródło: S. Kozłowski, *Założenia ery ekologicznej*, „Problemy” 4-5/1993, s. 2-9.

Zasady te koncentrują się na aspektach środowiskowych, w kontekście których wspomniane są także uwarunkowania ekonomiczne, społeczne i polityczne. Podkreślić należy regułę 1, która przyznaje prymat rozwojowi duchowemu człowieka. Zauważyć także należy, że koncepcja rozwoju zrównoważonego jako taka została umieszczona dopiero na 4 miejscu. Potwierdza to tezę, że ekorozwój jest pojęciem węższym znaczeniowo od rozwoju zrównoważonego.

Propozycja prof. Kozłowskiego była szeroko dyskutowana w literaturze naukowej. W przyjmowanych oficjalnie strategiach zaproponowano jednak nieco odmienne zbiory zasad. Przykładem może być „Polityka ekologiczna państwa” z 2000 r. (por. tabela 5). Proponowanych zasad jest tu także 12. Choć umieszczono je w szerszym kontekście zrównoważonego rozwoju (a nie ekorozwoju), to mają one w dużej mierze charakter jedynie techniczny. Brak jest innych odniesień takich, jak choćby te z zasady 1 ery ekologicznej w ujęciu prof. S. Kozłowskiego, zakładającej prymat rozwoju duchowego nad materialnym. Jeszcze gorzej wygląda przyjęta w 2008 r. „Polityka ekologiczna państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016”, w którym zlikwidowano punkt mówiący o zasadach, na których ta strategia ma się opierać w tekście jedynie wspominając o konieczności respektowania zasad zrównoważonego rozwoju, ochrony środowiska i ochrony przyrody, żadnych konkretnych zasad jednak nie wymieniając.

Problemem pozostaje ocena zbiorów zasad zrównoważonego rozwoju. Ponieważ odnoszą się one do różnorodnych powinności człowieka, mają więc przynajmniej pośrednio charakter etyczny (czy szerzej filozoficzny). Zarazem jednak nie zostały opracowane przez filozofów, dlatego też aspekty te nie zostały w nich właściwie wyartykułowane. Sformułowania w stylu „powinno się”, czy „należy” – to jednak zbyt mało, aby mówić o etyce, czy filozofii. Dodatkowo ocenę utrudnia fakt, że naukowcy powołujący się na zasady zrównoważonego rozwoju zwykle nawet nie precyzują, które dokładnie zasady (czy też zbiory zasad) mają na myśli.

Tabela 5. Zasady przyjęte w polskiej „Polityce ekologicznej państwa”.

Lp	Zasada
1.	Zasada zrównoważonego rozwoju.
2.	Zasada przezorności – działania zapobiegawcze należy podjąć już wtedy, gdy istnieje uzasadnione podejrzenie, że dana aktywność ludzka może szkodzić środowisku, nawet gdy nie ma jeszcze pełnego naukowego potwierdzenia.
3.	Zasada integracji polityki ekologicznej z politykami sektorowymi.
4.	Zasada równego dostępu do środowiska dla wszystkich podmiotów (obecnych, ale także w kontekście praw przyszłych pokoleń)
5.	Zasada regionalizacji, a więc prawo do modyfikowania ogólnokrajowych narzędzi polityki ekologicznej na poziomie wojewódzkim oraz jednostek samorządu terytorialnego.
6.	Zasada uspołeczniania, a więc tworzenia warunków do włączenia obywateli w procesy decyzyjne (jednocześnie zakłada się rozwój programów edukacji ekologicznej).
7.	Zasada „zanieczyszczający płaci”, a więc ponosi koszty ochrony środowiska i eliminacji zagrożeń (PPP – Polluter Pays Principle).
8.	Zasada prewencji – podejmowanie działań przeciwdziałających degradacji środowiska już na etapie planowania danych przedsięwzięć, w oparciu o wdrożone procedury ocen oddziaływania na środowisko oraz prowadzony monitoring.
9.	Zasada stosowania najlepszych dostępnych technik (BAT – Best Available Technology).
10.	Zasada subsydiarności (Subsidiarity Principle) – w przypadku każdego rodzaju zanieczyszczenia działania muszą być dostosowane do skali zagrożenia, a więc podejmowane bezpośrednio na poziomie lokalnym, regionalnym lub – gdy to jest konieczne – także krajowym czy międzynarodowym.
11.	Zasada klauzul zabezpieczających – państwa członkowskie mają prawo do stosowania w uzasadnionych przypadkach ostrzejszych norm, szczególnie na terenach silnie zdegradowanych.
12.	Zasada skuteczności ekologicznej i efektywności ekonomicznej zakładająca minimalizację nakładów na jednostkę danego efektu.

Źródło: *II polityka ekologiczna państwa*, rozdział I, p. 1.1., Warszawa 2000, s. 3-6.

Jest prawdą, że szereg z wymienionych powyżej zasad można wzbogacić o argumentację etyczną, czy szerzej filozoficzną. Zarazem jednak wszystkie te zbiory (łącznie z zasadami z Rio) są w swej istocie „zestawem” imperatywów, które jako całość nie są spójne, a zarazem są nieklasyfikowalne i nieweryfikowalne. Ponadto, nawet te zestawy obok siebie są często formułowane na różnym poziomie zakresu treściowego, a w porównaniu z innymi zbiorami zasad w niektórych aspektach nawet sprzeczne. Owszem, tworzą one pewien „pejzaż etyczny”, ale nic więcej.

Rozwiązaniem może być próba tworzenia kolejnych, być może lepszych, zbiorów, jednak moim zdaniem już teraz jest ich zbyt wiele (powyżej podano tylko kilka przykładów z obszernej listy dyskutowanej w literaturze).

Alternatywą jest oparcie dyskusji na prostszej, a zarazem bardziej wyrazistej podstawie. Taka podstawa już istnieje. Wprawdzie – jak już wspomniano – zasad rozwoju zrównoważonego jest wiele, jednak powszechnie uznawana jest tylko jedna – to cytowana już w tej pracy zasada z raportu ONZ „Nasza wspólna przyszłość” z 1987 r.

Zakończenie

Rozwój zrównoważony to program interdyscyplinarny zakładający myślenie integralne, uwzględniający interesy wszystkich pokoleń. Tak szeroki program może okazać się w dziejach ludzkości rewolucją porównywalną z przełomami dokonanymi przez rewolucje rolniczą, naukową i przemysłową. Wymusza on bowiem zmianę odnoszącą się do sposobu, w jaki człowiek kształtuje swoją relację wobec środowiska: wspólna koegzystencja zamiast dotychczasowej arogancji wobec Ziemi. Czy jednak tak się stanie? Czy przyszłość świata będzie więc zrównoważona? Czy *homo sapiens* ma szansę stać się *homo sustinens*⁸?

Nie ma jednoznacznej odpowiedzi na te pytania. Niezależnie jednak, w jakim stopniu obecna sytuacja spełnia nasze oczekiwania (czy też jak bardzo od nich odbiega) wiele udało się osiągnąć. Problematyka rozwoju zrównoważonego z jednej strony na dobre weszła do dyskursu naukowego, z drugiej stała się także stałym elementem każdej praktycznej strategii rozwojowej.

Problemy metodologiczne odnoszące się do niejednoznacznych zasad zrównoważonego nie powinny nas zniechęcać. Najlepiej po prostu mówić o jednej zasadzie zrównoważonego rozwoju – tej mówiącej o prawach obecnych i przyszłych pokoleń. W niej zawarte są cztery podstawowe cele rozwojowe:

- utrzymanie jakości środowiska,
- bezpieczeństwo ludzi,
- dobrobyt ludzi (w kontekście materialnym, a poprzez kontekst społeczny – także duchowym),
- sprawiedliwość (wewnątrz- i międzygeneracyjna, ale także na poziomach lokalnym, krajowym i globalnym)⁹.

Cele te odnoszą się do konkretnych wartości, które celnie scharakteryzowano w „Deklaracji Milenijnej” przyjętej na Szczycie Milenijnym ONZ w Nowym Jorku we wrześniu 2000 r. Wskazano wtedy na: - wolność, - równość, - solidarność, - tolerancja, - szacunek dla przyrody, - wspólna odpowiedzialność za pokój i właściwy rozwój społeczno-ekonomiczny¹⁰.

I właśnie dyskusja o wartościach (a nie o zasadach) dla zrównoważonego rozwoju wydaje się być najbardziej sensowna. Słusznie zauważa A. Skowroński, że „za zadanie etyki zrównoważonego rozwoju należałoby uznać „wyselekcjonowanie ta-

⁸ B. Siemenhuner, *Homo sustinens – Towards a New Conception of Humans for the Science of Sustainability*, „Ecological Economics” 32/2000, s. 15-25.

⁹ T. Borys, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Warszawa, Białystok 2005, s. 78.

¹⁰ Strona internetowa Szczytu Milenijnego, <http://www.un.org/millennium/declaration/area552e.htm>.

kich wartości, pochodzących z różnych systemów etycznych, które zgadzałyby się z ogólną filozofią tego rozwoju”¹¹. Zadanie to jeszcze nie w pełni zostało wykonane.

¹¹ A. Skowroński, *Wartości ekologiczne dla zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, Monografie Komitetu Inżynierii Środowiska PAN vol. 16, red. A. Pawłowski, Lublin 2003, s. 29.

Резюме

Принцип - или принципы - устойчивого развития?

Принцип устойчивого развития, касающийся прав текущих и будущих поколений на пользование окружающей средой, была введена в польскую конституцию. Он также очень сильно подчеркивается в документах Организации Объединенных Наций и законодательстве и Европейской Унии.

Во многих современных научных публикациях авторы ссылаются, однако не на принципы, а на принципа устойчивого развития. Собрания таких правил существуют, и наиболее известным является «Декларация Рио», принятая ООН в 1992. Тем не менее, в то время как принцип устойчивого развития широко признается, то этого не можна сказать о каким-либо известным собрании правил. Ситуация осложняется тем, что ученые, опираясь на принципы устойчивого развития в целом не указывают, какие именно правила они имеют в виду. Это серьезная методологическая проблема. Устойчивое развитие стало модным паролем, но впрочем, с точки зрения содержания оно через некоторое время размывается. Если ему предназначено быть новым направлением для развития человечества, то проблема требует неотложного упорядочения.

Summary

The principle - or principles - of sustainable development?

Sustainable development principle is referring to fulfillment of needs of present and future generations. It is included in the Polish Constitution, it is also visible in UN's documents, and in EU's legislation. Contemporary scientists however are referring not to the principle, but to the principles of sustainable development. Such sets of principles exists and one of the most widely recognized is „Rio Declaration”, introduced by the UN in 1992. Unfortunately, none of these sets is so much widely accepted as the basic sustainable development principle. What's more, scientists mentioning sustainable development principles usually do not specify, which principles they have in mind. It is a methodological challenge. Sustainable development become popular term, however more and more fuzzy. At the same time it is also perceived as new vision of development. If so, the above mentioned problem must be solved.

